

SPIRU HARET ÎN MEMORIA POSTERITĂȚII

Nichita ADĂNILOAIE¹

SPIRU HARET'S POSTERITY (Abstract)

Spiru Haret, the most brilliant Minister of Education in the entire Romanian history, passed away on the 17th of December 1912 and was deeply regretted by large sections of the Romanian society, especially by teachers and peasants with whom he had identified himself in feelings and aspirations.

By praising his achievements in education and his social work, his admirers felt proud to follow his example and to abide by his great ideas, both in education and teaching as well as in raising the peasantry to a better cultural and economical life, through enlightenment and association. Many scholars have written books or articles in which they showed that Spiru Haret will always be appreciated for the way he organized the modern Romanian educational system. Those authors highlighted that Haret's name is profoundly connected to our nation's educational system and culture and agreed that he will remain as such for eternity by the raising of Haret's statue in front of the Bucharest University. With this statue, posterity has paid a debt of gratitude towards one of the most distinguished personalities in the panoply of great Romanian teachers.

Keywords: *Haret, "school advocate", "peasantry supporter", the great Minister, "life and school", Gh. Adamescu, "teacher of the nation"*

Spiru Haret a fost considerat un om fenomenal în timpul vieții și activității și a rămas o legendă post-mortem. Posteritatea a căutat să ducă mai departe modelul lui Haret, moștenitorii simțindu-se mândri să-i urmeze exemplul.

Precum se știe, la 30 ianuarie 1978, Spiru Haret și-a susținut cu deosebit succes doctoratul în științe matematice la Sorbona – cu teza „Sur l’invariabilité des grades axes des orbites planétaires” – uimindu-i pe profesorii examinatori, care i-au propus să rămână la Paris pentru a-și desăvârși specializarea în mecanica cerească. Doctoratul în științe matematice nu-l mai obținuse niciun străin la Paris până atunci. Reviste științifice franceze și românești au publicat recenzii elogioase asupra tezei de doctorat.

¹ Prof. Univ. Dr., președinte de onoare al Societății de Științe Istorice din România.

Decanul facultății de științe de la Sorbona, printr-o adresă către Gh. Chițu, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, a felicitat România pentru marele succes al lui Haret. Impresionat de aceasta, și răspunzând și la o interpelare parlamentară, Gh. Chițu, s-a simțit dator să declare, în februarie 1878, exagerând oarecum situațiile comparabile, că țara noastră a obținut în ultimul timp „două mari victorii: căderea Plevnei și doctoratul lui Spiru Haret la Paris”. În interpelare, unii deputați l-au criticat că, „în loc să facă transferări de profesori de la universitatea din Iași la cea din București”, a dispus să fie scoase la concurs catedrele vacante spre a putea fi ocupate „de oameni tineri ieșiți din școlile străine.”²

Revenit în țară, în martie 1878, Spiru Haret, atât ca profesor, cât și mai târziu, ca ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, și-a făcut cu prisosință datoria, reușind să organizeze sistemul școlar, spre a răspunde trebuințelor și aspirațiilor țării, și căutând să impulsioneze la elevi sentimentele de unitate și solidaritate națională.

Revista germană „Tagliche Rundschau”, analizând în 1908 opera școlară a lui Haret, scria că „nici într-o țară nu este așezată instrucția publică și întreaga operă de educație prin școală, în toată întinderea sa, pe bază atât de națională ca în România. Întregul edificiu este pătruns de spiritul acestui bărbat, al profesorului de la Universitatea din București, dl. Spiru Haret. Decenii întregi a fost el ca profesor, în repetate rânduri ca ministru al Instrucțiunii Publice, centrul către care se îndrepta și de la care pleca întreaga activitate de educație națională a României. Cu o claritate și precizie exemplară, s-a pronunțat el asupra necesității unei educațiuni naționale”.³

Dar revista germană nu evidențiază și spiritul democratic în baza căruia Haret a urmărit răspândirea culturii și a bunăstării în toată masa națiunii, și mai ales – cu sprijinul învățătorilor – în rândurile țărănimii ce fusese ignorată până atunci, ridicând-o, prin luminare și asociere, la o viață mai bună, la cunoașterea drepturilor și datoriilor ei. Prin aceasta, Haret a contribuit eficient la progresul societății românești prin cultură, iar rolul său a fost de îndrumător și educator al acestei societăți în spiritul național.

Privită astfel, opera lui Haret depășește cadrul timpului și a circumstanțelor în care s-a realizat, iar principiile sale au trasat o linie pe care au urmat-o în general și noile reforme școlare. Moartea prematură a lui Haret în decembrie 1912 a fost regretată de întreaga țară, și mai ales de învățătorime și țărănime, cu care – după cum s-a spus și la înmormântare – se „identificase în simțăminte și aspirații”.

Pentru Spiru Haret, posteritatea începea atunci sub privirile cernite ale numeroșilor participanți la înmormântare, inclusiv ale principelui moștenitor Ferdinand (viitorul suveran). Dar dacă perioada Haretistă (1897-1910) a rămas în posteritatea românească drept cea mai bogată în realizări în domeniul școlar, Spiru Haret, promotorul acestor realizări a intrat în istorie, și apoi în legendă, ca un mare

² Vezi „Educația”, nr. 1-2/ianuarie 1923, p. 25-26.

³ Apud Marin I. Nicolescu, *Spiru Haret, pedagog național*, București, 1933, p. 129.

reformatore, atât al învățământului, cât și pe plan social și național ca adevăratul luminător al poporului.

A doua zi după înmormântare s-au întrunit la liceul Lazăr numeroși profesori, de toate gradele, și au hotărât să se publice liste de subscripție pentru o colectare de fonduri spre a i se ridica lui Haret un monument în București. De asemenea, să se adune cuvântările și articolele din reviste, spre a se publica într-un volum cu un studiu introductiv, cu prilejul inaugurării monumentului. S-a ales și un comitet de acțiune în acest scop, compus din profesorul universitar Ermil Pangrati, ca președinte, Gh. Adamescu, Gh. Costescu, dr. Proca, Leon Mrejeru și P. Gârboviceanu, ca administrator și casier. S-au ținut apoi două concursuri pentru alcătuirea machetelor.

Prin liste de subscripție s-au strâns până la începutul războiului 140.000 lei; dar ulterior valoarea leului a scăzut foarte mult, și cu toate că s-au mai adunat prin donații încă pe-atâția bani, erau totuși insuficienți pentru a se trece la realizarea monumentului. De aceea, la 17 decembrie 1922, când se împlineau 10 ani de la trecerea în eternitate a lui Haret, P. Gârboviceanu a propus în ședința Camerei ca toți deputații să dea diurna pe o zi. Vintilă Brătianu, ministru de finanțe, s-a asociat la această propunere, aprobată la 1 februarie și de membrii Senatului. Suma adunată a fost totuși prea mică, iar deputatul P. Gârboviceanu a publicat în revista „Educația” un articol prin care printre altele a precizat: „Vom face un nou apel la toți admiratorii lui Spiru Haret pentru marea și rodnică lui activitate în serviciul lui obștesc, al neamului și al țării, și avem credința că vom reuși. Nu a fost un om mai mare în neamul nostru care să fi prevăzut mai luminos vremurile mari pe cari le trăim. Votul obștesc și reforma agrară sunt realități inițiate și susținute de el”.⁴

În același număr al revistei au publicat articole elogioase despre Haret urmașii lui la ministerul Instrucțiunii Publice, I. Gh. Duca și doctorul C. Angelescu. Primul arată că, în trecerea vremii, chipul lui Haret apare tot „mai luminos și mai senin”. El a trăit „stăpânit de un singur cuget: ridicarea culturală a poporului român” și scopul lui a fost „să ducă lumina la sate”. Ce a făcut el „pentru învățământul rural e uriaș”. Și toate înfăptuirile lui „au fost săvârșite cu modestie, cu conștiință așa de înaltă a datoriei”, străin de „orice vanitate personală, încât dădea lui Haret înfățișarea unui apostol”. Doctorul C. Angelescu sublinia: „Zece ani se împliniseră de la moartea lui Spiru Haret și numele său are încă printre noi un răsunet puternic. Și va trebui să răsunе neîncetat acest nume ca o trâmbiță de chemare la muncă fără preget și la împlinirea datoriei sfinte către Patrie”. Se știe cum a lucrat „acest dascăl al neamului pentru școala și cultura românească”, iar greutățile mari ce le-a întâmpinat „nu i-au sleit puterile, ci din contră, i le-au oțelit așa de mult încât prin această muncă spornică el a putut să fie principalul promotor al dezvoltării culturale și naționale, arătând căi noi de progres și izvor de întărire și îmbărbătare pentru urmașii săi”.⁵

⁴ Vezi „Educația”, nr. 1-2, din ianuarie-februarie 1923, p. 19-20.

⁵ *Ibidem*, p. 2-3.

Revista „Educația”, care i-a consacrat un întreg număr lui Haret, arată că oamenii mari, ca el, „luminează o clipă în viața unui neam, întocmai ca acei meteori luminoși care brăzdează firmamentul în nopțile senine de vară”. Influența lor însă se continuă mai departe și după ce ei au dispărut, „servind de pildă generațiilor viitoare”.⁶

Un inspector școlar, Gh. Costescu, scria în aceeași revistă că „cu cât vremea trece, cu atât mai deslușit apare opera strălucită” lăsată de Haret. În epoca de renaștere „a acestei țări, Haret este un înflăcărat apostol care și-a împletit nemurirea din muncă și din marea lui iubire de școală și de binele public. Nimeni n-a dus cu mai multă energie și cu mai mult folos lupta împotriva ignoranței și sărăciei de la sate, ca acest ministru mare”, care a înlăturat „politica din Ministerul Școalelor”.⁷

La 26 octombrie 1931, Asociația generală a învățătorilor a hotărât „să comemoreze în anul viitor” – la împlinirea a 20 de ani de la deces – pe Spiru Haret, „cel mai mare conducător și organizator pe care l-a avut școala primară”. Se vor organiza atunci, scrie „Gazeta învățătorilor”, serbări de comemorare în toate capitalele de județ, iar publicațiile învățătoresți, în frunte cu „Școala și viața”, vor „închina amintirii lui” numere speciale. Învățătorii „vor dovedi astfel – se menționează în hotărâre – că nu uită și știu să cinstească amintirea celor care le-au fost călăuzitori și binefăcători”. La 1 decembrie 1931 Gazeta arată că „pentru școala satului, Haret a fost părintele și creatorul ei”. Stâlpul acestei școli a fost învățătorul. În jurul lui „trebuia să se polarizeze întreaga viață socială și economică a satului”. Școala primară era în serviciul luminării poporului și a „deșteptării lui” la o viață morală și economică mai bună. Ridicarea economică a satelor în preajma războiului din 1916 este opera lui Haret. Dar el a pus și bazele unui învățământ secundar, „care a rămas în picioare cu unele modificări pe care le-a cerut vremea”. Într-un alt număr al Gazetei, din 6 februarie 1932, se menționează că doctorul C. Angelescu „este urmașul demn al marelui Haret și i-a urmat cu sfințenie credința”. Gazeta critică, totodată, guvernul care în anul 1929/1930 a suprimat în fapt legea obligativității școlare și a desființat școli normale, gimnazii, școli primare și profesionale.

Ultimul număr al „Gazetei învățătorilor” este din 15 decembrie 1932. În acest număr se elogiază – exagerând puțin lucrurile – comemorarea a 20 de ani de la moartea lui Haret, care înseamnă „evocarea celei mai proeminente figuri, a personalității care a pus temelia solidă și adevărată a culturii noastre”. Spiru Haret, „simbol al idealului superior, omul de înaltă valoare, va străluci în toată vremea ca razele soarelui pentru toți românii”. Se arată că învățătorii „proslăvesc memoria întemeietorului adevărat al școlii, al întregului popor românesc”. Este o „datorie de celor ce astăzi brăzdează ogorul moștenirii de la senina figură și înțelepciune a marelui Haret. Vie va fi în veci amintirea acestui mare suflet, și în istoria școlii pururi preaslăvit”.

⁶ *Ibidem*, p. 42.

⁷ *Ibidem*, p. 52-54.

După cum s-a menționat, și revista Asociației generale a învățătorilor „Școala și viața”, a consacrat comemorării lui Haret un număr special, în care mulți oameni de cultură – inclusiv foști colaboratori – au adus elogii marelui reformator al învățământului românesc. Încă de la început, D. V. Țoni, președintele Asociației, amintea: „Se împlinesc la 17 decembrie 1932 douăzeci de ani de la moartea lui Spiru Haret, cel mai de seamă om de școală pe care l-am avut noi, românii. Învățătorii, deși nu l-au uitat nicio clipă, au socotit o mare datorie să-i cinstească în chip deosebit amintirea cu acest prilej, căci dacă Haret – prin personalitatea și opera lui uriașă – aparține neamului întreg, prin gândurile ce le-a închinat învățătorilor, prin marile îndemnuri cu care i-a călăuzit către înfăptuire, în slujba binelui obștesc, prin părinteasca iubire cu care i-a susținut și apărat, îndeosebi al lor este”. El a înțeles cel mai deplin „rolul școlii pentru ridicarea poporului”.⁸

Profesorul universitar I. Simionescu scria că Haret a fost „un ministru al Instrucțiunii ideal, neîntrecut de alții. Pentru el școala era un altar sfânt; o apăra pe cât putea de pângărire. A căutat să-i deie o temeinică viață în legătură cu menirea ei, restrânsă la nevoile țării”. Pentru el, „numai cultura răspândită în mulțime, împletită cu buna stare economică a oamenilor reprezintă întărirea și salvarea neamului... Crezul lui politic și social, ridicarea țărânimii pe toate terenurile, nu era un vis ori utopie, ci convingerea rezultată din cunoașterea adâncită a stării de la noi. De aceea I. Simionescu crede că pe nedrept i-a rămas lui Haret numai numele de *omul școlii*. Ca și lui M. Kogălniceanu, se potrivește mai bine să rămâie *Părintele țărânimii*”.⁹

G. Țițeica arată că Haret „și-a pus pentru viața noastră socială” o problemă de mare interes național „ridicarea culturală și economică a păturii țărănești”. În acest sens, „a înflăcărat aproape pe toți învățătorii, chemându-i să sprijine acest program. G. Țițeica aprecia că „numele lui Haret – Omul școlii – a rămas simbolul unui ideal superior”.¹⁰

N.G. Longinescu apreciază impulsivitatea de către Haret a activității extrașcolare, subliniind că raportul dintre aceasta și „primatul școlii se pune azi la noi pentru învățătorime și toată profesoria cu mai multă gravitate și în împrejurări mai grele decât acum 25 de ani. Fac urarea ca pioasă comemorare a lui Haret să fie, mai ales pentru învățătorimea noastră, un prilej de reculegere și începutul luptei pentru o nouă eră de strălucire a școlii primare”.¹¹

Fostul revizor și inspector școlar D. Theodosiu scrie, cu „evlavie, de cel mai autentic ctitor al școlii românești, de Haret”, care i-a fost șef și care a prețuit „aspra muncă” a învățătorilor „pentru ridicarea poporului”. El consideră că datorită muncii învățătorilor, impulsionați de Haret, s-a întreit numărul știutorilor de carte în lumea satelor. Și „grație acestui nivel cultural ridicat atins de satele noastre sub

⁸ „Școala și viața”, nr. 9-10, din 1932, p. 361.

⁹ *Ibidem*, p. 364-367.

¹⁰ *Ibidem*, p. 370-371.

¹¹ *Ibidem*, p. 377.

geniala conducere spirituală a lui Haret a fost cu puțință cea de-a doua mare revoluție pașnică de după război: exproprierea latifundiilor și acordarea votului obștesc”. Această „uriașă reformă politică și socială” poate fi considerată „ca operă postumă a lui Haret”. Pioasa amintire „despre Haret, acum când se împlinesc 20 de ani de la moartea lui, să ne fie prilej de reculegere și de împărtășire din spiritul lui; și întărind Asociația, să pomim lupta pentru dezinfectarea școalei de politică... Și, după aceea, să reluăm firul întrerupt al muncii noastre generoase, mergând pe urmele lui Haret”¹²

Stanciu Stoian scrie că Haret, impulsionând activitatea extrașcolară a fost considerat drept revoluționar. Revoluția pregătită de Haret „a avut un efect hotărâtor pentru viața satului nostru, expresia adevărată și modernă a întregii națiuni”. Personalitatea lui Haret însă „nu se poate închide într-o formulă simplă”. El nu a fost doar un „om al școalei” sau „părinte al țărănimii”, „mare ministru” etc. „A fost un mare reformator, cel mai mare poate din pragul veacului nostru românesc”¹³.

Un alt dascăl, M. Nicolescu, opinează că „pentru învățători, Spiru Haret nu a murit”. El „trăiește în sufletul învățătorimii române, sufletul în care i s-a ridicat cel mai mare monument pe care nu-l vor roade nici intemperiiile timpului schimbător și nu-l vor întuneca nici numărul anilor curgători”. Oricine va înțelege „că sentimentele de recunoștință și admirație ce le exprimă astăzi învățătorii față de acest om al școalei, care a fost cel mai sincer apărător al lor, cel mai bun îndrumător al lor, sunt așa de curate și sincere cum era și sufletul lui Haret pentru dânșii”¹⁴.

Învățătorul Iordan I. Tacu redă unele amintiri și relatări ale soției lui Haret, Ana Popescu. Astfel, el arată că în 1907, când Haret a redevenit ministru, a dispus să se vândă, la licitație publică, mașina Ministerului – pe care o cumpărare predecesorul său – precizând, după relatarea soției: „Eu pot să merg și pe jos de acasă până la Minister ori Președinție”. (De altfel, modestia lui Haret reiese din paginile multor contemporani.) Învățătorul Tacu dezvăluie faptul că Haret lucra mult și acasă. În sala de bibliotecă primea audiențe în fiecare zi, de la ora 6 la 9 seara. Audiențele erau hotărâte de mai înainte, „cu ziua și ora fixate matematic”. El mai menționează că în timpul celor trei ministere ale sale – tot după relatarea soției – Haret „n-a putut agonisi nimic... și atunci când s-a sfârșit din viață, pe neașteptate, modesta locuință din strada Verde era ipotecată pentru 35.000 lei”¹⁵.

În decembrie 1932, Haret a fost comemorat și de secțiile locale ale Asociației generale ale învățătorilor. De pildă, la secția Romani, comemorarea s-a făcut la 18 decembrie în prezența a peste 300 de învățători, și s-au rostit discursuri elogioase despre importanța lui Haret pentru școala și societatea românească. Se subliniază că „numele acestui luceafăr și stâlp al renașterii române se pomenește cu

¹² *Ibidem*, p. 385-386.

¹³ *Ibidem*, p. 408.

¹⁴ *Ibidem*, p. 413, 421.

¹⁵ *Ibidem*, p. 424-425.

evlavie și duioasă recunoștință și de învățătorii pe care i-a iubit, ajutat și sfătuit, și de popor, al cărui priceput îndrumător a fost. Viața întreagă și-a închinat-o școlii și culturii poporului”. În discursuri – scrie o gazetă – s-a ilustrat în chip emoționant „geniul creator al *omului școlii*, rămas legendar în conștiința neamului românesc”.¹⁶

În anii următori au apărut o serie de lucrări în care autorii se referă la activitatea lui Haret. Astfel, Marin I. Nicolescu reliefează că „dacă Haret a găsit în corpul învățătoresc entuziasmul și abnegația în munca desfășurată, se datorește și faptului că el a știut cum să-i însuflețească, le-a dat demnitatea și încrederea cuvenită, i-a apărat când au fost atacați”. Învățătorii aveau o sarcină grea „dar onorabilă, de a forma cu încetul” educația sătenilor, „de a ilumina asupra drepturilor și datoriilor cetățenești”.¹⁷

Petre Gârboviceanu scrie că „după marele război s-au făcut două mari reforme: votul obștesc și împrumutarea. Aceste reforme, fără cultura minții, nu se pot aplica cu folos. S-a găsit însă un ministru înțelegător și anume dr. C. Angelescu, un adevărat continuator al operelor lui Haret”. De patru ani însă „nu s-a mai făcut nicio îmbunătățire școlii rurale”. Din contră, „s-au desființat posturi de învățători; s-au desființat școli normale... s-a desființat aproape obligativitatea”, nemaifiind amendați părinții care nu-și dau copiii la școală; s-au desființat „școli elementare de meserii și de agricultură. Trăim vremuri de mare criză pentru școala poporului rural”. În toate capitalele de județ învățătorii au comemorat pe Haret și au criticat aceste măsuri potrivnice dezvoltării învățământului. Iar D. Ţoni, președintele Asociației învățătorilor, în cuvântarea ținută la 18 decembrie 1932, a apreciat opera lui Haret pentru școala primară și pentru țărănime și în final a accentuat: „să muncim, să fugim de demagogie, să ne întoarcem la școala lui Haret”.¹⁸

Un bucovinean, Gh. Tudose, ne îndeamnă să cinstim „cu toată osârdia pe această măreață figură a neamului care a fost Haret, căci cinstind pe oamenii noștri mari ne cinstim pe noi înșine”. Sămânța aruncată de el „a căzut pe pământ bun și a adus rod însutit”. De altfel, „nici posteritatea nu i-a fost nedreaptă”, și poporul l-a cântat în cântecele sale:

„Că a fost Haret odată
Om cu mintea luminată,
A fost mare pe pământ,
Mare e și-n cer și sfânt:
Sfântul nostru al mulțimii,
Al școlii și-al țărânimii”¹⁹

Profesorul G.G. Antonescu opinează că „cel mai frumos omagiu pe care îl putem aduce autorului unei opere mărețe, ca cea săvârșită de Spiru Haret, este de a

¹⁶ Vezi gazeta „Vremea” din 15 ianuarie 1933.

¹⁷ Marin I. Nicolescu, *op.cit.*, p. 123-124.

¹⁸ P. Gârboviceanu, *Spiru Haret. 20 de ani de la moarte*, București, 1933, p. 32-35.

¹⁹ Gh. Tudose, *Spiru Haret*, Cernăuți, 1933, p. 20.

încerca să înțelegem cât mai adânc această operă, și dacă avem posibilitate, să o continuăm”.²⁰

Lupu Antonescu scria în 1933 că monumentul de bronz pentru Spiru Haret nu s-a realizat încă. Dar Haret și-a ridicat în inima și conștiința contemporanilor un monument *aere perennius* care va trebui prin școală trecut în inimile și conștiința viitorimii”.²¹

Îată că în 1935 s-a inaugurat în fața Universității din București un monument de marmură, care străjuiește și astăzi. La „dezvelirea monumentului lui Haret” a luat cuvântul și G. Țițeica, secretarul general al Academiei Române. Acesta, printre altele, a subliniat că Academia, „în sânul căreia Haret regăsea seninătatea științifică de care avea nevoie pentru clădirea operei sale mărețe, e fericită să aducă în aceste clipe solemne adânc prinos de recunoștință aceluia care a luat parte covârșitoare la înălțarea neamului românesc”.²² În ședința Academiei din 14 iunie 1935, G. Țițeica prezintă și operele lui Haret, în șase volume (atâtea apăruseră până atunci), și mulțumește lui Gh. Adamescu (care devenise membru corespondent) „pentru devotamentul și abnegațiunea cu care a adunat document cu document, lucrare cu lucrare, provenind de la Haret, spre a le înfățișa astăzi marelui public”.²³

În adevăr, Gh. Adamescu, cel care a fost mulți ani secretar general al Ministerului Instrucțiunii și colaborator apropiat al lui Haret, s-a îngrijit în mod deosebit de adunarea și publicarea scrierilor acestuia între anii 1934-1938, în zece volume, plus un volum de corespondență. El a redactat și studiul introductiv la primul volum. De altfel, în 1936, Gh. Adamescu a publicat și o amplă monografie despre viața și activitatea lui Haret. Printre altele, în monografie se reliefează și contribuția lui Haret la intensificarea „pregătirii pentru ceasul cel mare al luptei pentru marea idee a unității naționale, care a fost pentru dânsul o preocupare constantă în tot cursul activității sale publice”.²⁴

În 1937, Gh. N. Costescu, revizor și inspector școlar, într-o altă monografie, apreciază activitatea deosebită a lui Haret în domeniul învățământului, activitate continuată apoi de dr. C. Angelescu, și deplânge situația de după 1928, când, practic, desființându-se obligativitatea școlară, s-a diminuat simțitor numărul elevilor, și s-au desființat și cursurile de adulți. „Învățătorimea – scria Gh. N. Costescu – pătrunsă de adevărul propagat de marele Haret și de urmașul său... dr. C. Angelescu, că cel mai mare serviciu ce se poate aduce cauzei românești este cultura maselor de jos, se trudise să înființeze numeroase instituții culturale și de asistență școlară, menite unele să sporească frecvența, „ajutând pe elevii săraci”, iar altele, „să smulgă din neștiință pe sătean” (cantine școlare, biblioteci, cercuri culturale, șezători etc.). După 1928 – schimbându-se cârmuirea – o generală „stagnare s-a lăsat asupra tuturor acestor binefăcătoare instituțiuni”.²⁵

²⁰ G.G. Antonescu, *Spiru Haret pedagog*, București, 1934, p. 3.

²¹ Lupu Antonescu, *Spiru Haret*, București, 1933, p. 22-24.

²² Academia Română, „Anale”, tom LVI, p. 5.

²³ *Ibidem*, p. 6.

²⁴ Gh. Adamescu, *Viața și activitatea lui Spiru Haret*, București, 1936, p. 333.

²⁵ Gh. N. Costescu, *Contribuții la istoria învățământului nostru primar*, București, 1937, p. 203-205.

C. Kirițescu scria în 1938 că prin ridicarea monumentului lui Haret din fața Universității, „posteritatea și-a plătit, cu aceasta, o datorie de recunoștință față de unul din sufletele cele mai alese care au împodobit galeria marilor dascăli ai țării, ai gânditorilor și ai realizatorilor, adevăraților oameni de stat care au tras brazde adânci și roditoare în ogorul patriei... Statuia ce i s-a ridicat este o consacrare definitivă: Haret a fost admis în Pantheonul gloriilor românești”. Haret este astăzi – continuă autorul, „unul din marile capitaluri morale ale neamului nostru”. De multă vreme „el intrase în legendă”. În final, C. Kirițescu conchide că statuia ce s-a ridicat lui Haret „e din marmură albă. Nici nu se putea găsi un material mai potrivit spre a simboliza curăția lui sufletească. Este prinosul de recunoștință al României noi pentru unul din marii ei ctitori”.²⁶

Între timp, C. Brâncuși propusese realizarea unui altfel de monument consacrat lui Haret. El identifica opera lui Haret ca un izvor de apă ce a înviorat pe învățători și pe țărani. De aceea a propus – spre a-i eterniza memoria – să ridice într-o piață din București „o fântână arhaică stilizată”, pe care să scrie „Fântâna lui Haret”, fiindcă toți s-au adăpat din ea. Guvernul a refuzat însă oferta lui Brâncuși. Oamenii școlii au continuat să-i aprecieze activitatea lui Haret. D. Gusti, într-un articol omagial, intitulat *Pilda lui Haret*, scria, în decembrie 1939, că „opera lui Haret trebuie continuată”.²⁷

După ce în primii ani ai comunismului amintirea marelui reformator al școlii părea uitată C. Dinu arăta în 1970 că „amintirea lui Haret și a operei sale a rămas adânc întipărită în inimile tuturor cadrelor didactice care l-au cunoscut... a rămas în inimile intelectualității pe care el a antrenat-o, în opera de ridicare a școlii și poporului nostru”. Iar numele lui va rămâne „înscris la loc de cinste în istoria școlii și a culturii naționale”. Pentru noi, „azi – scrie C. Dinu – opera lui Haret... constituie un mesaj a cărui preluare, înfăptuire și dezvoltare s-a petrecut și se desfășoară sub ochii noștri”. De aceea i se pare potrivită ideea lui Brâncuși „de a-i dedica un monument ce trebuie să reprezinte o fântână”.²⁸

În 1972 a apărut o monografie în care autorul Emil Bâldescu face o analiză critică a operei lui Haret, dar pe alocuri plătește tribut totalitarismului vremii. Astfel, Emil Bâldescu afirmă că opera lui Haret este contradictorie, are „merite excepționale”, dar și „regretabile rămăneri în urmă”, explicabile prin poziția socială a marelui pedagog reformator, care s-ar fi încadrat „în parametrii ideologiei burgheze interesată în progresul României”. Autorul arată – în mod obiectiv – că prin legea din 1898 Haret a pus bazele învățământului secundar modern, care, „cu unele modificări, a contribuit până în 1948 la dezvoltarea culturii românești”. Conchide însă – în mod contradictoriu – că „ideile lui Spiru Haret au fost traduse de fapt în viață în anii socialismului”. Opera vastă a lui Haret „atât de rodnică în vremea ei”, ar fi fost „depășită – afirmă autorul – prin revoluția socialistă din epoca noastră”. Dar ea a rămas „unde va în temelii, iar semnificația, năzuințele și

²⁶ C. Kirițescu, *Făclii stinse*, București, Editura Cartea Românească, 1938, p. 7-8 și 17.

²⁷ Vezi ziarul „Ordinea”, din 19 decembrie 1939.

²⁸ C. Dinu, *Spiru Haret*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 121-131.

aspirațiile ei abia acum se realizează cu adevărat”.²⁹ (Atunci nu mai e depășită de revoluția socialistă???)

În 1976 I. D. Lăudat de la Iași arată că Haret este „un precursor al multor aspecte ale școlii de azi, un pedagog cu idei originale, ieșite din situațiile concrete ale vieții sociale”. Și el consideră că ideea lui Brâncuși de a sculpta o fântână stilizată pentru a-i eterniza memoria lui Haret ar fi fost bine-venită.³⁰

O ultimă lucrare de care ne ocupăm privind opera lui Haret a apărut în 1994, și e semnată de Eugen Orghidan. Autorul arată că Haret „va fi întotdeauna apreciat pentru modul în care a organizat învățământul modern românesc”. Prețuirea de care s-a bucurat atât în timpul vieții, cât și după moarte, „este pe măsura marilor lui realizări”. Pe munca lui titanică „stă rezimată întreaga clădire a învățământului”. În adevăr, numele lui Haret – conchide autorul – „este strâns legat de învățământul și cultura poporului nostru, și va rămâne, ca atare, pentru totdeauna”.³¹

Desigur, posteritatea a exagerat uneori meritele lui Haret în domeniul învățământului și al dezvoltării societății românești, dar înfăptuirile sale mărețe au rămas în istorie și nu pot fi negate. El a realizat cât i-au permis condițiile istorice. A trebuit să țină seama de necesitățile și posibilitățile momentului respectiv. A făcut ce se putea în acel timp și cu mijloacele de care a putut dispune. De altfel, aceasta rezultă și din testamentul său redactat în 1910 din care reproduc o frază drept încheiere.

„Plec din viață cu mulțumirea că nu am pierdut vremea și că mi-am îndeplinit datoriile în împrejurările în care am trăit și în marginea puterilor mele fizice și intelectuale”.

²⁹ Emil Băldescu, *Spiru Haret*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972, p. 9-10, 279.

³⁰ I.D. Lăudat, *Două personalități ale veacului nostru: Spiru Haret, îndrumătorul școlii românești și V. Pîrvan sau cultul muncii*, Iași, 1976, p. 19-20.

³¹ Eugen Orghidan, *Spiru Haret*, București, 1994, p. 109-110.